

CUMHURİYETİMİZİN KÜLTÜREL TEMELİ*

“Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli Kültürdür.”

ATATÜRK

Prof.Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU

İnsan herşeyden önce, doğada ve toplumda yaşayan varlıktır. Doğada yaşadığı biçimiyle belli bir belirlenmişlik kazanırken, toplumdaki yaşama biçimi de bir başka belirlenimlik kazanır. Bizler dünya denilen bu toprağa ekilmiş varlıklarız. Kültür, “cultura” eske Grekçe (Yunanca) bir kökten gelen lâtince bir sözcüktür. Toprağı ekmek biçmek için kullanıldı-ğı gibi, zihnimizi ekmek biçmek için de kullanılır. Nasıl bir toprak parçasının altını üstüne getirerek onu havalandırır ve güneşlendirirsek, sonra da ondan bir ürün almak için ekip, işleyip biçersek ve elde edilen ürünü de yiyerek, içerek yaşamımızı sürdürürsek, orada açtığımız kanallarla toprağı istediğimiz gibi sularsak, aynı biçimde de beynimizde açtığımız kanallarla, bilgi akışını sağlayarak beynimizi sular, onun canlılığını korumasını sağlarız. Onun için beynimizden, zihnimizden elde ettiğimiz ürünlere, ekinlere de kültür deriz. Yani beynimiz bizim bir başka yaşam için gereken tarlamızdır. Onun için toprağı işleyip ekmeye de, beynimizi işleyip bilgilendirmeye de kültür denir. O zaman insan varlığı kültürel bir varlıktır da. Unesco’nun 1948 yılındaki bildirgesinde insan varlığı kültürel bir varlık olarak da tanımlanıp belirlenmektedir.

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulu İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi olarak bazı kararlar alıyor. Onlar şunlar: İnsan özgürlüğü ve hakkı evrensellik fikri üzerine kurulur. Bunun için, dil, din, felsefe, soy, sop, gelenek, görenek vb..., gibi farklar gözetilmez. Böylece insanı tek boyutluluktan kurtarmak, büyük bir mozayik olarak ortak dünya kültürünü yaratmak söz konusudur. Bunun için de yaşama hakkı, lâiklik, özerk bir varlık olarak bireyi yaratmak, bunun gerçekleşmesi amacıyla da bilme ve öğrenme hakkı dile getirilir. Bütün bunların şemsiyesi de sosyal güvenlik içinde sosyal insan yaratmak felsefesidir.

* Unesco Türkiye Milli Komisyonu’nun 14-16 Aralık 1994 tarihlerinde Abant’ta düzenlediğı “2000’li Yıllarda Türkiye’deki Toplumsal ve Kültürel Dönüşümler Sempozyumu”nda sunulan bildiri.

Aslında bedenimiz bir organlar yığındır. Ama bu yığın gelişigüzel bir yığın olmayıp, belirli bir düzen içinde oluşan, ortaya çıkan yığındır. Ona, yığın demek istemiyorsak, "bir organlar topluluğu" da diyebiliriz.¹ Orada "Beyin, kalp, akciğerler, karaciğer, böbrekler, kaslar, kemikler, deri, endokrin bezleri vb. organlar hep birlikte titizlikle ayarlanmış bir uyum içinde çalışırlar. Beden ısınız normal olarak 37 derece civarındadır. Beyniniz, sinirleriniz, adaleleriniz hareketlerinizi ayarlar ve sizi tam dengede tutar, belli bir metabolik denge içinde gıda ve oksijen alıp, atıklarını atarak toplam ağırlığınızı sabit tutarsınız."² Vücut yapımızda doğal bir denge vardır. Bu denge korunduğu sürece sağlıklı bir bünyeye sahibiz demektir.

En gelişmiş canlı varlıktan tutun da en ilkeline tek bütün canlılarda bölünerek çoğalan ve kendi kopyasını yaratan hücreler söz konusudur. Yalnız bu hücrelerin içinde onların nasıl bir canlı varlık olacağını saptayan -sivrisinek mi, bakteri mi, insan mı vb...- iç mekanizmayı gösteren bir "bilgi"yi barındırma söz konusudur. en basit canlı olan hücre şu öğelerden oluşmaktadır: 1) Atomlar; karbon, hidrojen, oksijen, nitrojen ve fosfor ve daha küçük ölçeklerde başka atomlar. Burada 15 atom ağırlığı bir birim olarak alınır. 2) Basit moleküller; hücreler içinde yüzlerce birbirinden ayrı molekül vardır. Atomlardan on defa daha büyüktür; 150 büyüklüğünde. 3) Zincir moleküller; moleküller zincirler meydana getirirler. En önemli zincirler ortalama 75.000 büyüklüğündedir. Yani, basit moleküllerden 500 defa, atomlardan ise 5000 defa daha büyük olma özelliğine sahiptirler. 4) Strüktürler; hücre içindeki mimari düzeni oluşturan birbirine bağlı zincir molekülleridir. Strüktürlerin en küçüğü 7,5 milyon büyüklüğündedir, yani ortalama zincir moleküllerinden 100 defa daha büyüktür. 5) Hücreler; en küçük canlı örgütlenmeleridir. 6) Organlar; ortaklaşa çalışan hücre grupları. Bunlar bir organizma içinde bir işlevi yerine getirmekle yükümlüdürler. 7) Organizmalar; belirli bir canlı formunun işlemesi gerekmektedir. İşte bu işlevi en küçük hücreler bir düzen oluşturarak sağlarlar.

İnsanlara gelince, yetkin, bütünsel, "tam" bir canlı varlık olmak için, 60 trilyon hücreye ve onların uyumlu bir işbirliğine gereksinim vardır.

İnsanlardan oluşan toplumlar da sanki böyle bir sıralama ve işbirliği gerektiriyor. Bu, doğal belirlenimlikler topluluklar için de; ilk önce bir dişiye ve bir erkeğe duyulan gereksinim. Üremenin belirleyici kuralı. Daha sonra çocuklar, dolayısıyla aile, ailelerden oluşan sülâleler, sülâlelerden oluşan, beylikler, topluluklar, köyler, kasabalar, kentler ve Devlet, sonra da yeryüzündeki ulusları temsil eden devletler topluluğu.

1. Hoagland, B. Mahlon; Hayatın Kökleri. Tübitak Yay. 3. Basım. Nisan 1994. Ankara, S. 13-14.

2. A.g.y., s. 11.

Çağdaş ve modern ülkelerdeki devletler bu nitelermeleri, çağdaş ve modern olma özelliklerini, kendilerinin yeryüzündeki varoluşlarının, gelişmelerinin, bilgi ve teknoloji alanındaki atılımlarının, dünyayı ve uzayı keşiflerinin, bireylerinin serbest hareket ve davranışlarının, serbest düşünme ve yaratılarının temeli sayarlar.

Bu nitelermeler olmadan ya da onlardan vazgeçilerek gelişmenin her türünün de duracağına inanırlar. Çağdaş ve modernliğin varolup devam edebilmesi neye bağlıdır? Bu, doğrudan doğruya bireyin yurttaş olma hak ve görevlerine, serbestçe inanıp düşünce ve davranış özgürlüğüne bağlıdır. Yani yasalar çerçevesinde, hem hukuksal ve hem de töresel kurallar bağlamında kendisini özgür algılayıp belirlemesine dayanır. Bu da kendisinin kendisine ait olması, kendisinin efendisi olması demektir. Yani, artık o, hiçbir kurum ve kuruluşa, kişiye, "kanunlar" dışında bağımlı değildir. İnanç ve vicdan özgürlüğüne belirlenmiştir. Kendi varlığı dışında hiçbir varlığa ait ve tâbi değildir. Bu da onun, Jean-Jacques Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme adlı yapıtında dediği gibi "özgür iradesi"dir. Bu "özgür irade" kavramı Alman filozofu Kant'ın da felsefesini kökten etkilemiştir.

Çünkü bu "özgür irade" insanı her türlü tutsaklıktan, kölelikten kurtaran evrensel bir düşünme biçimini hazırlar. Her türlü baskıdan kurtarılan insan, ancak özgürce düşünüp hareket edebilir. Bunun için de insanın her türlü baskıdan, kölelikten kurtarılıp, azad edilip, kendisinin bir yurt içinde yurttaş haline getirilmesi zorunludur. Bu yurttaşlar topluluğu da onların biraraya gelmesiyle, birarada varolma ilkesi sonucu, halk olma hakkını ve niteliğini kazanacaktır. Bu hak ve nitelik, hiçbir ayırım gözetmeksizin, -ne soy, sop, gelenek, görenek, ırk, dil, din, inanç, renk, köken, sülâle, vb. gibi- yurdun herbir varlığının, insanının, yani yurttaşının eğitilme ve bilgilenme hakkını öngörür. Ancak o zaman, bu insanlar topluluğu basit, kaba bir yığın olmaktan, Hegel'in dediği gibi "vulgus populus" niteliğinden, kısacası ahali olmaktan kurtulup, seçkin halk olma niteliğini, hakkını kazanır. Onun için de herkese, ana okulundan itibaren üniversite dahil, eşit haklar ve görevler çerçevesinde dünyayı ve insanı olumlu yolda ilerletebilecek bilgiler verilir.

Böylece ahali halk olur, serbest ve özgür iradesiyle düşünüp karar verebilen kitle haline, yani düzenli bir toplum haline dönüşür. Bu düzenli toplum artık özgür bireylerden oluşan yurttaşlar birlikteliğidir. İşte lâiklik bu anlattığımdan başka bir şey değildir.

Bireyin, birey (kişi) olma hakkı içinde, yurttaşa dönüşerek, toplumu oluştururken halk olarak varlık kazanmasıdır. Onun için lâiklik halkın halk için varolması ilkesidir de aynı zamanda. Ama bu, sadece evrensel capta bilgilerle donatılarak eğitilmiş halk demektir.

İşte, ancak, böyle bir halk, kendisine ait egemenliği yine kendisinin içinden çıkartıp ulusallaştırılabilir. "Egemenlik Ulusundur", ama sadece bu tür bir birey ve halk yaratılabildiği taktirde. Yaratılınca da kendi temsilcilerini seçme hakkı doğar. Bu hakla da, temsilcileri, yine halkın iyiliği ve güzelliği için bir ulusal meclis oluşturarak halkın sorunlarını çözmeye koyulurlar. Yoksa, orada kendi özel ya da zümresel çıkarları için bulunurlarsa, bir halkın meclisinden söz edilemez. O zaman bu yalnızca bir zümre yönetimi, yani oligarşi olur. Oligarşi ise demokrasiyi engeller, demokratik rejimi yıkar, yani halkın kendisine ait rejimi tahrip eder, bozar, yozlaştırır ve yok eder.

Halkın kendi kendisini yönetmek için kurduğu düzen olumlu zihinsel işlevin düzeni olmalıdır. O olumlu zihinsel işlev ise çağı ve modernleşmeyi bilgilenerken, kültür içinde eğitilerek yaratır, oluşturur, biçimlendirir ve değiştirerek kültürel ve bilgisel süreç haline getirir. İşte lâiklik aynı zamanda budur ve bunu öngörür. Sadece din ve devlet işlerinin birbirlerinden ayrılması demek değildir, O aynı zamanda, birey-yurttaşın bilgilenerken eğitilip halk oluşturması, onun düzenli toplumu ortaya çıkartarak çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmesidir. Bu da çok yönlü düşünme, davranış ve inanış demektir. Tekilliğin aşılıp, çoğulun içinde çoğulcu yapıyı doğal kabul edip, orada bir senteze ulaşılarak yeniden tekilliğin sağlanmasıdır. Bu da, 1923 lâik-demokratik Türkiye Cumhuriyeti ile, yani onun getirdiği Cumhuriyet sentezi ile gerçekleşmek durumundadır. Atatürk'ün en büyük başarısı bu yapıyı kurup, yaratıp gerçek haline dönüştürmesidir. 1923 Cumhuriyeti ve onun lâik-demokratik sentezi (bileşimi) bir kültür sentezi olarak başka sentezlere gereksinim duymaz ve hâlâ da modern ve çağdaş dünyada geçerliliğini korumaktadır. Çünkü çağ, bu gerçeği dayatmaktadır.

Yani 1923 Cumhuriyeti bir siyasal ve kültürel ulusal demokrasi rejimi olarak demode (modası geçmiş) değildir. Modası geçmeyen, hâlâ geçerli olan bu rejim, içinde varolduğu ülkesi için birliği ve bütünlüğü sağlayabilecek tek rejimdir. Sorun rejimden kaynaklanmıyor. Sorun halkı oluşturan yurttaşların evrensel bilgilerle donatılıp eğitilmemesinden, çağa açılmamaktan, gerçek sorunları çözüp başarıya ulaştırmak yerine, yapay birtakım sorunlarla uğraşıp (İkinci Cumhuriyet, 1923 Cumhuriyetini olumsuzlama, köktendinci devlet kurma istekleri, lâikliğin ne olduğunu bilmeden onu reddetme, misak-ı milli sınırlarını değiştirme ve ülkeyi bölme oyunları, onu çağdaş küresel uygarlıktan koparma çabaları vb. gibi...) esaslı unutmaktan kaynaklanıyor.

Cumhuriyetimizin temeli, onu oluşturan kültürel mozayığın lâik sentezidir. 2000'li yıllarda ülkemiz ancak bu sentezi koruyup, onu evrensel bilgi ve teknolojiyle donatıp, düşüncenin varlığını önemserse çağın içinde yoluna devam edebilecek ve varlığını sürdürebilecektir. Bu nedenle de 1937 yılında lâiklik ilkesi Anayasaya konmuştur.

İşte bunu kanıtlayan en güzel düşünce de bir deha olan Atatürk'ün şu sözleridir: "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür... Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, izlenim almak, düşünmek ve zekâyı terbiye etmektir."³ Burada dile getirilen, çağdaş ve modern olmanın temel koşulunun "zekâyı terbiye etmek" edimidir. Çünkü yine Atatürk'e göre, "İnsan enerjisiyle ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında "insanım" diyen bir özel nitelik olur. İnsan hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarıda işaret ettiğimiz, insanlık niteliğinde insan olabilmek için bir temel ögedir. Bunu kısaca açıklayalım: Kültür tabiatın yüksek feyzleriyle mutlu olmaktır. Bu ifade içinde çok şey içerir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık vs. Bunların hepsi insanlık niteliklerindedir. İşte kültür kelimesini master şekline soktuğumuz zaman, tabiatın insanlara verdiği yüksek nitelikleri kendi çocuklarına ve geleceğine vermesi demektir."⁴

Bu görüşlerinden dolayı da Mustafa Kemal Atatürk "En Hakikî Mürşid İlimdir" derken, bilimin sadece fizik, matematik, kimya gibi pozitif doğa bilimleri olmadığını, ama aynı zamanda insanın da her yönüyle ele alınıp irdelenmesi olduğunu belirtmek istiyor. Bu, toplumun da çözülmesini içerir.

Bu da, çağdaş ve modern dünyanın temelidir. Bu temelin sağlam bir bilinçle pekişmesi, yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda ulusun da böyle bir bilinci yansıtması gerekiyor. 13 Ocak 1925'te aynen şöyle diyor cumhuriyetçi ve demokrat Atatürk: "Ulusumuz sağlam bilince sahiptir. Bilinç hep ileriye, yeniliğe götürür ve gerileme kabul etmez bir niteliktedir."

Çağdaş, modern ve lâik bir demokrasi ancak böyle bir bilinç tarafından kurulur. İnşa edilir ve korunur. Bu bilinç de cumhuriyet mozayığının kültürel sentezinden doğar. Bu sentezin beşiği, akılsal ve duygusal yuvası eğitim kurumları ve en başta da üniversitelerdir: "...Acılar gördük. Bunun sebebi, dünyanın durumunu anlamadığımız içindir". diyen Atatürk konuşmasını aynen şöyle sürdürecektir bu bağlamda: "Fikrimiz, zihniyetimiz uygar olacaktır... Şunun bunun sözüne önem vermeyeceğiz. Uygar olacağız artık duramayız. Muhakkak ileri gideceğiz, geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Ulus açıkça bilmelidir ki uygarlık öyle kuvvetli bir ateştir ki ona kayıtsız kalanları yakar ve mahveder.

İşaret ettiğim ilkeleri Türk Gençliği'nin dimağında ve Türk Ulusunun bilincinde daima canlı bir halde tutmak üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca görevdir."⁵

3. İnan, Afet; 50. Yılda Tarihten Geleceğe.

4. İnan, Afet; Atatürk'ten Hatıralar ve Belgeler.

5. Atatürk; Milliyet Gazetesi, 9 Nisan 1994.

İşte birçok üniversite öğretim üyesi olarak en başta böyle bir görev için kürsülerimizde uygarlığı, geçmişiyile, şimdisiyle ve geleceğiyle ele alıyoruz.

“Dekompoze” (parçalarına ayırarak bozmak, dağıtmak, çözmek, ayrıştırmak) ve sonra yeniden bir başka biçimde “kompoze” etmek (birleştirmek, farklı hale getirmek, yeni öğeler yaratarak) toplumsal yapıyı değiştirmek, bir başka hale sokmak, başka başka devletler yaratmak tarih, toplum felsefesi açısından bir “postmodern” tarih ve toplum felsefesidir. Bu felsefe “Aydınlanma Felsefesi”ni çağın gerisinde kalmış bir felsefe olarak kabul eder. Üstelik gelişmiş Batı Uygarlığı için Aydınlanma Felsefesi’nin artık işlevini tamamladığını, bu uygarlığın modern olma niteliğini aştığını, şimdi “ötesi” ya da “üstü” uygarlık “post” kısmının başladığını dile getirerek yeni bir küresel uygarlık modeli yaratarak, tarihi, sanatı, felsefeyi, dinleri, toplumları, kısaca uygarlığı yeniden irdeleyip yorumlamaktadır. Dolayısıyla bu felsefenin siyasası yeni devletçikler yaratılmasını öngörmektedir. Dünya siyasetini her ögesiyle yönlendiren Batı yeni kültürel birimler yaratma çabasına girmiştir. Çünkü bu onun ekonomik çıkarlarına da denk düşmektedir. Onun için bu küresel siyaset anlayışı bir yaptırımlar dizisi olarak her türlü cemaat, dil, din, köken oluşumunu desteklemekte yeni bir dünya siyasi haritası yaratmak için çaba sarfetmektedir.

Dolayısıyla yeni kültürel birimler yaratmak söz konusudur. Türkiye bu yeni tarih felsefesini ayrıntılı inceleyip, verilerini irdeleyip ülkemizi yöneten siyasetçileri bu konuda aydınlatmalıdır. Yoksa dünyadaki hertürlü gelişmeyi yakından inceleyip düşünerek, izleyemeyen bir yönetici kadro ülkenin varlığını bilinmez sonuçlar doğuracak bir serüvenin içine sokar.

Ayrıca, ülkemiz için modern dönem daha tamamlanmamıştır. Batı uygarlığının aştığı evreleri biz daha aşmadık. Sanayileşmenin daha en hantal kısmındayız. Bilgi sanayisini yakalamamıza daha çok var. Biz daha madde sanayisiyle başetmeye uğraşıyoruz. Yani modern dönemin henüz başlangıcındayız. Bizim varlığımız için ayrışma dönemi bir lüxtür. Dönem birliğimizi pekiştirme dönemidir. Cumhuriyet kültür sentezi içinde çağdaş uygarlığı yakalama sürecidir. İşte bu nedenle 1923 lâik-demokratik Türkiye Cumhuriyeti çağdaş uygarlık sürecinde varlığını korumalıdır, başka kültür sentezlerine ya da ayrışımalarına gitmemelidir. Kendi bünyesinin aydınlanma çağını yaşamaya devam etmelidir.

Bu sempozyumun ana teması bu görüşlerimi ifade etme olanağı hazırlıyor.

Hepinize saygılarımı sunarım.